

İBN EBÛ TÂHİR

(ابن أبي طاهر)

Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ebî Tâhir Tayfûr
el-Mervezî el-Horasânî
(ö. 280/893)

Tarihçi, edip ve şair.

204'te (819-20) Bağdat'ta doğdu. Fars asıllı olup İbn Tayfûr olarak da bilinir. Horasan'ın Merverrûz şehriden gelen ailesi Abbâsîler'e samimiyetle hizmet ettikleri için "ebnâü'd-devle, evlâdü'd-devle" diye meşhur olmuşlardı (İbnü'n-Nedîm, s. 163). İbn Ebû Tâhir devrinin önde gelen âlimlerinden hadis ve edebiyat dersleri aldı. Kendisi de zengin ailelerin çocuklarına ders verdi. Daha sonra kitap istinsah etmek üzere Bağdat'ta bir dükkân açtı. İstinsah ettiği kitapları satarken bir yandan da edebiyat ve şiirle meşgul oldu. Zamanının birçok edip ve şairiyle karşılaştı; Bağdat ve Sâmerrâ saraylarındaki devlet adamlarıyla yakın ilişki kurdu. Bazı âlimlerden hadis okudu, ahbâr üzerine çalıştı; böylece şiir, edebiyat, ahbâr ve tarih, kitâbet ve hadis ilimlerinde önemli şahsiyetlerden biri haline geldi. *Kitâbü Serikâti's-şu'arâ'* adlı eserinde bazı şairlerin şiirlerinin başkalarına ait olduğunu ortaya koyunca çok sayıda düşman kazandı. Bu arada Buhtürî'nin Ebû Temmâm'dan çaldığı şiirler hakkında bir eser kaleme aldıysa da başta Buhtürî olmak üzere bazı kimseler de onun başkalarının şiirlerini kendisine mal ettiğini ileri sürdüler ve şiirlerini eleştirdiler. Ancak Mes'ûdî İbn Ebû Tâhir'in şiirlerini takdir etmiş ve bir kısmını eserlerine almıştır. Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin *el-Eğânî*'sinde de İbn Ebû Tâhir'den bol miktarda iktibas vardır. Hatîb el-Bağdâdî onun bilgisinden, şiirlerinden ve rivayet ilimlerindeki dirayetinden övgüyle söz eder. Asıl şöhretini Bağdat tarihine dair yazdıklarıyla kazanan İbn Ebû Tâhir 28 Cemâziyevvel 280'de (15 Ağustos 893) Bağdat'ta öldü ve Bâbüş-şam'a defnedildi.

Eserleri. İbn Ebû Tâhir'in yaklaşık eli eser yazdığı kaydedilmektedir. Hakkında bilgi bulunan başlıca eserleri şunlardır: 1. *Târîhu* (*Kitâbü*) *Bağdâd*. Bağdat'ın Müh-tedî-Billâh devrine (869-870) kadar gelen tarihini ihtiva eder. Bilhassa Me'mûn devrinin asıl kaynaklarından olan kitap İslâm dünyasında yazılan şehir tarihlerinin ilk örneklerindedir. Hatîb el-Bağdâdî'nin eserinin giriş bölümünde verilen bilgiler kısmen buna dayanır. *Târîhu Bağdâd*, edebiyat ve kültürle ilgili konulara

geniş yer vermesi yanında siyasi tarih bakımından da önemlidir. Kitabın 204-218 (819-833) yıllarını kapsayan ve altıncı bölümü oluşturan IV. cildi zamanımıza ulaşabilmiştir. Taberî, Me'mûn devrini yazarken büyük ölçüde bu eserden faydalanmıştır. Eserde Tâhirîler'in kurucusu Tâhir b. Hüseyin ve oğlu Talha'nın valilik dönemi, Bâbek'e karşı gerçekleştirilen harekât, Horasan ve Kum'da çıkan isyanlar gibi konularda orijinal bilgiler vardır. İlk defa Hans Keller tarafından Almanca tercümesiyle birlikte *Sechster Band des Kitâb Bağdâd* adıyla neşredilen (I-II, Leipzig 1908, 1958) ve Kate Chambers Seelye tarafından İngilizce'ye çevrilmiş eseri (New York 1920) daha sonra İzzet el-Attâr el-Hüseynî – Zâhid el-Kevserî yayımlamıştır (Kahire 1368/1949; Beyrut-Bağdat 1388/1968; Kahire 1972, 1415/1994). İbn Ebû Tâhir'in oğlu Ebû'l-Hüseyin Ubeydullah (ö. 313/925-26), *Târîhu Bağdâd*'a Mu'temid-Alellah'tan Muktedir-Billâh'a kadar gelen bir zeyil yazmıştır. 2. *Kitâbü'l-Mensûr ve'l-manzûm*. Antoloji mahiyetinde bir eserdir. İbnü'n-Nedîm, aslında on dört cilt olan bu eserin on üç cildinin mevcut olduğunu kaydeder (*el-Fihrist*, s.163). Kitabın XI, XII ve XIV. ciltleri günümüze ulaşmıştır (nüshaları için bk. Sezgin, I, 349). Ebû Hayyân et-Tevhîdî kaynakları arasında bu eseri de zikretmektedir (*el-Beşâ'ir ve'z-zehâ'ir*, I, 3). Eserin bir kısmı *Resâ'ilü'l-bülegâ'* adıyla Muhammed Kürd Ali tarafından neşredilmiştir (Kahire 1331/1913). *Belâğâtü'n-nisâ'* adıyla bilinen ve sahasında ilk eser olan XI. cildin Tâhir el-Cezâirî (Kahire 1326), Ahmed el-Elîfî (Kahire 1326/1908; Tunus 1985; Beyrut 1987) ve Dârü'n-nehdati'l-hadîse (Beyrut 1972) tarafından yapılmış neşirleri vardır. Eserden seçilen bazı parçalar Muhsin Gayyâz tarafından *el-Kaşâ'idü'l-müfredâtü'lletî lâ meşîle lehâ* adıyla yayımlanmıştır (Beyrut 1977). 3. *Kitâb fi'n-neğam ve 'ileli'l-Eğânî el-müsemmâ bi-Kitâbi'l-Âdâbi'r-refî'a*. Ebû'l-Ferec el-İsfahânî bu eserden iktibaslarla bulunmuştur (*el-Eğânî*, IX, 40; Sezgin, I, 349). 4. *Kitâbü's-Şu'arâ'*. İbn Hacer'in zikrettiği eserin bir kısmı Ebû'l-Ferec el-İsfahânî ve Merzûbânî tarafından iktibas edilmiştir (*a.g.e.*, a.y.). 5. *Ahbârü'l-mülûk* (İbn Ebû'l-Hadîd, X, 101; Sezgin, I, 349). 6. *Kitâbü Serikâti's-şu'arâ'* (İbnü'n-Nedîm, s. 163; Yâkût, III, 90). 7. *Ahbâru Ebi'l-Aynâ* (İbnü'n-Nedîm, s. 139). 8. *Kitâbü Serikâti'l-Buhtürî min Ebî Temmâm* (İbn Ebû Tâhir'e nisbet edilen diğer eserler için

bk. İbnü'n-Nedîm, s. 163-164; Yâkût, III, 90-92).

BİBLİYOGRAFYA :

Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb* (Abdülhamîd), III, 148-149, 272; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, III, 201; IX, 40; Merzûbânî, *el-Müveşşah* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1965, bk. İndeks; Yağmûrî, *Nürü'l-kâbes el-muhtaşar mine'l-Muktebes* (nşr. R. Sellheim), Wiesbaden 1384/1964, s. 126, 323, 339; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdü), s. 139, 163-164; Ebû Hayyân et-Tevhîdî, *el-Beşâ'ir ve'z-zehâ'ir*, I, 3; ayrıca bk. İndeks; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, IV, 211-212; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, III, 87-98; İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâga* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl), Beyrut 1386/1967, X, 101; İbn Batûta, *Seyahatnâme*, III, 424; Serkîs, *Mu'cem*, I, 370-371; Brockelmann, *GAL*, I, 144; *Suppl.*, I, 210, 236; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, I, 160; Sezgin, *GAS*, I, 348-349; F. Rosenthal, *A History of Muslim Historiography*, Leiden 1968, s. 152-153; a.m.f., "İbn Abî Tâhir Tayfûr", *El²* (Fr.), III, 714-715; Şevki Dayf, *Târîhu'l-edeb*, IV, 419-424; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), I, 141; Muhammed Kürd Ali, *Künûzü'l-ecdâd*, Dimaşk 1404/1984, s. 92-95; a.m.f., "Künûzü'l-ecdâd", *MMIAdm.*, XXII/1-2 (1947), s. 7-10; Sâlihîyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, III, 536; Cl. Huart, "Hans Keller, Sechster Band des Kitâb Bağdâd von Ahmad Ibn Abi Tâhir Taifur", *JA*, X. serie: XIII (1909), s. 533-535; a.m.f., "İbn Ebî Tâhir Tayfûr", *IA*, V/2, s. 725-726; Âzertâş Âzernûş, "İbn Ebî Tâhir Tayfûr", *DMBİ*, II, 672-676; C. Edmund Bosworth, "Ebn Abî Tâher Tayfûr", *Elr.*, VII, 663-664.

SABRİ HİZMETLİ

İBN EBÛ TALHA

(bk. ALİ b. EBÛ TALHA).

İBN EBÛ UMÂRE

(ابن أبي عمارة)

Ahmed b. Merzûk ed-Dâî
(ö. 683/1284)

Hafsî Hükümdarı Ebû Zekerîyyâ Yahyâ el-Vâsiq'ın oğlu olduğunu iddia ederek 681'de (1282) Güney Tunus'u ele geçiren ve kendini halife ilân eden kişi
(bk. HAFSİLER).

İBN EBÛ USAYBİA

(ابن أبي أصيبعة)

Ebû'l-Abbâs Muvaffakuddîn
Ahmed b. el-Kâsim b. Halîfe b. Yûnus
es-Sa'dî el-Hazrecî
(ö. 668/1269)

Ünlü göz hekimi ve biyografi yazarı.

Eyyûbîler döneminde tanınmış bir hekim ailesinin çocuğu olarak Dimaşk'ta dünyaya geldi. Doğum tarihi için 590 (1194), 595 ve 600 (1203-1204) yılları

gösterilmekte olup bunlardan sonuncunun doğruluk ihtimali yüksektir. Babası, Nüreddin Zengî'nin yaptırdığı Bîmâristânü'n-Nürî'nin başhekimlerinden Kâsım b. Hâlîfe'dir. Amcası Reşîdüddin Ali b. Halîfe de o dönemin başarılı hekimlerindendi. Künyesini Selâhaddin-i Eyyûbî'nin dostu, âlim ve hekim Halîfe b. Yûnus İbn Ebü Usaybia'dan almıştır. Hayatı hakkındaki bilgilerin hemen tamamı 'Uyûnü'l-*enbâ*' fi *ṭabaḳâti'l-eṭṭbbâ*' adlı eserinden öğrenilmektedir.

İlk tahsilini Ebü Bekir es-Sıkkî' den gören İbn Ebü Usaybia, Takıyyüddin Haz'al b. Asker'den dil ve edebiyat okudu. Günümüze ulaşan şiirlerinden onun yüksek bir edebiyat zevk ve kültürüne sahip olduğu anlaşılmaktadır. Dinî ilimlerden tefsir, hadis ve fıkıhın yanı sıra kelâm ve felsefeyle de ilgilenmiş, bu alanda kelâmcı filozof Seyfeddin el-Âmidî'den kendi telifi *Rumûzü'l-künûz*'u, Şemseddin el-Hûyî'den İbn Sehlân'ın *et-Tebsîra*'sını ve Refiüddin el-Cîlî'den çeşitli metinler okumuştur.

Tıp öğrenimine kendisi gibi bir göz hekimisi olan babasının yanında başladı. Daha sonra yine Bîmâristânü'n-Nürî'de Muvaffakuddin Ya'kûb b. Sakleb'den Hipokrat'a ait metinlerle Câlînûs'un onlara yazdığı şerhleri, Radıyyüddin er-Rahbî'den tıbbî dair temel metinleri, özellikle Ebü Bekir er-Râzî'nin eserlerinin pratiğe yönelik bölümlerini ve Abdürrahîm b. Ali Dahvâr'dan Câlînûs'un eserlerini okudu. Bu arada İmrân b. Sadaka'nın bilgi ve tecrübelerinden faydalanarak *et-Tecârib ve'l-fevâ'id* adlı eserini kaleme aldı. Böylece bu ünlü hocaların yanında teorik ve pratik tıp eğitimini tamamlayarak aynı kurumda hekimlik yapmaya başladı. 633 (1235) yılında o dönemin en meşhur eczacısı olan Ziyâeddin İbnü'l-Baytâr'la tanıştı ve ondan Discorides, Câlînûs ve Ahmed b. Muhammed el-Gâfiki'nin basit ilaçlar hakkındaki eserlerini okuduğu gibi onunla birlikte Dimaşk civarını dolaşarak bitkileri yerinde tanıma imkânını elde etti. Arkasından da aynı yıl içerisinde Dimaşk'taki hastahanedен ayrılarak bilgi ve tecrübelerini geliştirmek için Kahire'ye gitti. İki yıl kaldığı bu şehirde bir yandan Selâhaddin-i Eyyûbî'nin kurmuş olduğu Bîmâristânü'n-Nâsırî'de hekimlik yaptı, öte yandan Efdalüddin el-Hunecî'den İbn Sînâ'nın *el-Ḳânûn*'unun bazı bölümlerini okudu. 635 (1238) yılının sonlarına doğru Sarhad Emîri İzzeddin Aybek'in daveti üzerine Suriye'ye gitti ve dokuz yıl süreyle kendisine çok değer veren bu emîrin özel hekimliğini yaptı. Bu süre zarfında Di-

maşk'la olan ilişkisini hiç kesmedi. Emîr Necmeddin Eyyûb'un 644'te (1247) Sarhad'ı ele geçirmesinin ardından dört yıl daha burada ikamet ettikten sonra yetmiş yaşlarında vefat etti.

Eserleri. İbn Ebü Usaybia'nın günümüze ulaşan yegâne çalışması 'Uyûnü'l-*enbâ*' fi *ṭabaḳâti'l-eṭṭbbâ*'dır. Müellif, Vezir Emînüddeve Ebü'l-Hasan b. Azzâl'e takdim ettiği tıp tarihinin en önemli kaynaklarından biri olan bu eserin malzemesini Dimaşk'ta çalışırken derlemeye başlamış, telifini ise 640-643 (1242-1245) yılları arasında Sarhad'da tamamlamıştır. Ancak kitabın sonunda, bu tarihten otuz altı ve kırk yıl sonra vefat eden iki kişinin biyografisinin yer alması, eserin müellifin öğrencileri tarafından biraz daha genişletildiğini göstermektedir. On beş babdan meydana gelen eser Grek, Roma, Hint, Süryânî ve İslâm hekimlerinin hayatlarını, eserlerini ve tıp ilmine olan katkılarını ayrıntılarıyla içermekte; ayrıca Eflâtun, Aristo, Kindî, Fârâbî, İbn Sînâ, İbn Rüşd ve Sühreverdî el-Maktûl gibi filozoflarla birçok ünlü bilgin ve kelâmcıya da yer vermektedir. İbn Ebü Usaybia elli kadar kaynağa başvurmakla birlikte daha çok Huneyn b. İshak, İbn Cülcül, İbnü'n-Nedîm, Kâdî Sâid el-Kurtubî ve İbnü'l-Kıftî'nin eserlerine dayandığı, ayrıca bunlara kendi meslekî tecrübe ve bilgi birikimini de kattığı anlaşılmaktadır. Öte yandan müellif, tıp tarihi kadar ilim ve kültür tarihlerini de ilgilendiren eserinde bizzat görüşüp ilişki kurduğu devrin kırk iki meşhur hekim, bilgin, düşünür ve devlet adamına ait hâtıralarını anlatmak suretiyle VII. (XIII.) yüzyıl İslâm toplumunun ilmî, siyasî ve sosyal tarihine de ışık tutmuştur ki bu durum eserin bir başka önemli özelliği sayılmaktadır. 'Uyûnü'l-*enbâ*'ın mevcut neşirlerinde küçük kan dolaşımını bulan İbnü'n-Nefis'ten söz etmeyişi dikkati çekiyorsa da müelliften seksen bir yıl sonra vefat eden İbn Fazlullah el-Ömerî'nin ona dayanarak İbnü'n-Nefis'e geniş yer ayırması (*Mesâlik*, IX, 349-350) eserin daha sıhatli nüshalarının varlığını gösterir. Durum böyle olmasa bile onun bu davranışı, kıskançlıktan ziyade kendisinden on dokuz yıl sonra vefat eden İbnü'n-Nefis'in o sırada henüz bir tabip olarak temayüz etmeyişiyle açıklanmaktadır. Konu ve muhteva itibarıyla 'Uyûnü'l-*enbâ*'ın babları şu şekilde özetlenebilir: 1. Tıbbın ilk defa nerede ve nasıl ortaya çıktığı; 2. İlk hekimler ve Asklepios (Grekler'in sonradan tanılaştırdıkları [sağlık tanrısı] efsanevî hekim); 3. Asklepios'un soyundan geldiğine inanılan

Grek hekimleri; 4. Hipokrat ve sonrasında yetişen hekimler; 5. Galen ve ondan sonra gelen hekimler; 6. İskenderiye okuluna mensup hekim ve bilginler; 7. İslâm'ın ortaya çıkışı sırasında yaşayan Arap ve Arap olmayan hekimler; 8. Abbâsîler'in ilk dönemindeki Süryânî hekimler; 9. Tıbbı ve öteki ilimlere dair Grekçe ve Süryânîce gibi dillerde yazılmış eserleri Arapça'ya çeviren mütercimler; 10. el-Cezîre, Irak ve Diyarbekir bölgesinde yetişen hekimler; 11. İnan, Horasan ve Mâverâünnehir hekimleri; 12. Hintli hekimler; 13. Endülüslü ve Mağribli hekimler; 14. Mısırlı hekimler; 15. Şam bölgesinde yetişen hekimler. 'Uyûnü'l-*enbâ*' ilk defa August Müller tarafından İmruülkays İbnü't-Tahhân takma adıyla iki cilt olarak Kahire'de neşredilmiş (1299/1882), bu baskı birçok hata içerdiği için Almanca bir tanıtım yazısı ve hataları düzelten 162 sayfalık bir ek Königsberg'de yayımlanmıştır (1884). Daha sonra Müller neşrine dayanılarak ticarî amaçla tekrar yayımlanan eserin (Kahire 1329/1911; Beyrut 1955) 1965'te Nizâr Rızâ tarafından Beyrut'ta yazma nüshalara başvurmadan bazı dipnotlarla yeni bir neşri gerçekleştirilmiştir; ancak bu edisyon da çok çeşitli yanlışlıklar içermektedir. Yine Beyrut'ta yapılan üç ciltlik bir yayımın da (1398/1978) Müller neşrine dayandığı görülmektedir. Eserin bir de yalnız Endülüs ve Mağrib'de yetişmiş hekimleri konu alan on üçüncü babının Nüreddin Abdülkâdir ve Henri Jahier tarafından Fransızca'ya çevrilerek Arapça metniyle birlikte karşılıklı sayfalar halinde basılmış kısmî neşri bulunmaktadır (Alger 1377/1958). İbn Ebü Usaybia'nın günümüze ulaşmayan diğer eserleri de şunlardır: *et-Tecârib ve'l-fevâ'id*, *İşâbâtü'l-müneccimîn*, *Hikâyetü'l-eṭṭbbâ*' fi *'ilâcâti'l-edvâ*'.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebü Usaybia, 'Uyûnü'l-*enbâ*', s. 586, 601, 646, 647, 650, 673, 674, 696, 698, 736; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, IX, 349-350; Safe-dî, *el-Vâfi*, VII, 295; Brockelmann, *GAL*, I, 326; *Suppl.*, I, 560; C. Zeydan, *Âdâb*, III, 171, 172; Sarton, *Introduction*, II, 685-686; Selâhaddin el-Müneccid, *Mu'cemü'l-mü'errihine'd-Dimaşkîyyîn*, Beyrut 1398/1978, s.105, 107; Muhammed Kürd Ali, *Künûzü'l-eccdâd*, Dimaşk 1404/1984, s. 317-323; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), I, 197; Hikmet Hımsî, "Menhecü'l-baḥşî'l-ilmî 'inde İbn Ebî Uşaybi'a", *Ebhaşü'l-mü'temeri's-senevi's-sâmin li-târîhi'l-ülüm 'inde'l-Arab*, Halep 1987, s. 39-68; Mahmûd Fâhûrî, "İbn Ebî Uşaybi'a hayâtühü ve aşrühü ve âşârüh", a.e., s. 69-80; M. Şahâde Kerzûn, "İbn Ebî Uşaybi'a fi's-sire ve'l-eşer", a.e., s. 100-134; J. Vernet, "İbn Ebî Uşaybi'a", *EP* (Ing.), III, 693-694; Mehmed Ali Mevlevî, "İbn Ebî Uşaybi'a", *DMBİ*, II, 427-428.

